

Каталіцкая царква Беларусі ў нацыянальна-рэлігійнай палітыцы расійскага ўрада ў пачатку XX ст.

Юрась Бачышча

Канфесійныя пытанні становяцца у нашым грамадстве ў апошні час усё больш актуальнымі ў сувязі з адраджэннем духоўнай спадчыны нашага народа ў апошнія дзесяцігоддзі. Гэта таксама абумоўлена і з'яўленнем новых рэлігійных плыняў і дыскусіямі вакол новых дапаўненняў у закон “Аб свабодзе веравызнанняў і рэлігійных арганізацыях”. У пачатку XX ст. расійскі ўрад таксама вырашаў пытанне аб магчымасці абвясчэння свабоды сумлення ў імперыі. У той час большасць прагрэсіўнага насельніцтва, у тым ліку і частка дэпутатаў I, II і нават III Думы, зыходзіліся на неабходнасці надаць роўныя правы ўсім веравызнанням і народам імперыі.

Як вядома, найбольш уплывовымі канфесіямі на беларускіх землях у пачатку XX ст. былі праваслаўе, каталіцтва і іўдаізм. Аднак асноўнае супрацьстаянне ў рэлігійнай сферы ў гэты час разгарнулася менавіта паміж хрысціянскімі цэрквамі заходняга і ўсходняга абрадаў. Насельніцтва Беларусі адным з першых заявіла аб сваёй рэлігійнай талерантнасці ў XVI ст., і мірна суіснавала, калі былі аслаблены на яго ўплывы захаду ці ўсходу. Аднак большую частку свайго існавання Беларусь адчувала ўплывы розных цывілізацый, якія неслі як некаторыя станоўчыя, так і адмоўныя вынікі. З апошніх трэба адзначыць рэлігійную варожасць, якая ўзнікала з-за вялікай палітызаванасці і змагання каталіцкай і праваслаўнай цэркваў за сферы ўплыву. Асаблівае напружанне гэта рэлігійная барацьба прымае ў пачатку XX ст. Шматлікія крыніцы згадваюць сутычкі католікаў з праваслаўнымі, а асабліва католікаў з дзяржаўнымі ўладамі.

Што ж паўплывала на тое, што наша рэлігійна талерантнае насельніцтва, было ўцягнута ў гэту барацьбу? На наш погляд, адказам на гэта пытанне з'яўляецца, менавіта, празмерная палітызацыя царквы, як праваслаўнай, так і каталіцкай, а больш дакладна, узмацненне залежнасці царквы ад дзяржавы, калі яна, з'яўляючыся часткай урадавага апарата імперыі, была вымушана замяніць хрысціянскія каштоўнасці на дзяржаўныя, якія часта не супадалі. Залежнасць царквы ад дзяржавы пазбаўляла ўрад духоўных арыенціраў у яго палітыцы. Яна становіцца па сутнасці антынароднай, а адносна народаў ускраін і іх канфесій дыскрымінацыйнай імперскай з абмежаваннем іх правоў і свабод. Адсюль у першаю чаргу і імкненне праваслаўнай царквы да русіфікацыі беларускіх земляў, а каталіцкай да іх паланізацыі. На справе праваслаўнае духавенства і польскае каталіцкае не заўважалі нараджэння новых нацыянальных рухаў і адмаўлялі існаванне самастойных беларускага, украінскага, а часам і літоўскага народаў і іх моў. І калі на баку праваслаўнай царквы быў урад, адміністрацыя, паліцэйская і ваенная моц Расійскай імперыі, то каталіцкая царква разлічвала толькі на сваіх вернікаў і духавенства. Паколькі перавага была на баку дзяржаўнай царквы, то яна рознымі метадамі (часам прымусова) далучыла да сябе шэраг вернікаў іншых веравызнанняў у канцы XVIII – XIX ст. Трэба сказаць, што закон і адміністрацыя значна спрыялі гэтаму, залічваючы дзяцей ад змешаных шлюбаў і сірот да праваслаўя, забараняючы пакідаць праваслаўную веру і весці нейкую неправаслаўную евангелізацыю, насаджаючы рускія царкоўныя школы і г. д.

Імперскі ўрад паспрабаваў паставіць у залежнасць ад сябе і каталіцкую царкву адразу пасля падзелаў Рэчы Паспалітай. Ліквідацыя сувязі з кананічным цэнтрам і адмова ўрада ад больш блізкага супрацоўніцтва з Рымам праз нунцыя ў С.-Пецярбурзе, штурхалі ўсіх каталіцкіх вернікаў і духавенства Заходніх губерняў пад непасрэдным ўплыў польскага кліру, што яшчэ больш спрыяла паланізацыі. Гэтаму садзейначала і залежнае становішча мітрапалітаў, якія з духоўных пастараў, рабіліся дзяржаўнымі

адміністрацарамі і гублялі давер царквы. Апошняя знаходзіла сабе лідэраў сярод асобных епіскапаў ці святароў, часта прапольскай накіраванасці.

Імперская палітыка адносна ўскараін асноўвалася на ідэях “адзінай і непадзельнай Расіі”, “заходнерусізма”, што знаходзіла праяўленне ў русіфікацыі Заходняга краю, пераўтварэнні вернікаў усіх канфесій у праваслаўных, стварэнні рускіх праваслаўных школ замест каталіцкіх ці свецкіх дзяржаўных. Каталіцкая царква, усе яе вернікі і духавенства трапілі ў абцугі жорсткай, але адначасова непаслядоўнай, нацыянальна-рэлігійнай палітыкі ўрада.

Кіраўніцтва імперыі яшчэ ў XIXст. выкарыстоўвала палітыку “распалячання касцёла”. Трэба адзначыць, што спробы “распалячыць касцёл” у XIXст. не скончыліся, а наадварот, набываюць далейшае тэарэтычнае і практычнае развіццё ў пачатку XXст. Калі ідэялагі XIXст. не ішлі далей увядзення рускай мовы ў каталіцкіх касцёлах беларускіх губерняў у дадатковае набажэнства і казанні і мелі на мэце адарванне ад касцёла беларусаў з наступнай іх русіфікацыяй і схіленнем у праваслаўе, то некаторыя прыхільнікі распалячання касцёла пач. XXст. адмаўляліся ад спроб аправаслаўлення беларускага і украінскага насельніцтва і прыходзілі ў сваіх разважаннях да ўтварэння рускага каталіцтва. Апошнія ішлі далей простага ўвядзення рускай мовы ў дадатковае набажэнства, а прапанавалі цэлую сістэму русіфікацыі каталіцкай царквы праз карэннае рэфармаванне рымска-каталіцкіх духоўных семінарыяў і пераўтварэнне іх у рускія па характару навучальныя ўстановы, праз выкладанне закона Богага ўсім рускім католікам (г. зн. беларусам і ўкраінцам) на рускай мове, увядзенне рускіх прадметаў, напісанне рускіх тэндэнцыйных падручнікаў, замену польскіх выкладчыкаў на рускіх. Як умова паспяховасці распалячання касцёла некаторымі ідэялагамі пазначалася згода ў яе правядзенні з Рымам.

Трэба адзначыць, што ў пазбаўленым палітычнай афарбоўкі выглядзе “распалячання касцёла”, якое б мела на мэце – утварэнне рускай, беларускай, літоўскай каталіцкай царквы, было з’явай прагрэсіўнай і па сутнасці не супярэчыла падыходам Ватыкана. Яно магло скончыць паланізацыю беларусаў з боку каталіцкага духавенства і закласці падмурак для дзейнасці ксяндзоў-беларусаў. Аднак рускі ўрад бачыў у гэтым толькі сродак русіфікацыі Паўночна-Заходняга краю (утварэнне іншых нацыянальных каталіцкіх цэркваў, акрамя рускай, выключалася) і выкарыстоўваў рэпрэсіўныя сродкі пераўтварэння касцёла ў рускі па свайму характару. Рабілася гэта, як заўсёды, штучным адміністрацыйным уціскам, без згоды і падтрымкі насельніцтва і самога каталіцкага кіраўніцтва і духавенства. Імкненне дзейнічаць у абход Ватыкана, знішчала ўсялякую надзею на паспяховасць утварэння рускага каталіцтва, якое стала толькі прыкрыццём да ўвядзення рускай мовы ў касцёл.

Касцёл так і не стаў ні рускамоўным, ні рускім па сваім характару ў межах Заходніх губерняў. Аднак пэўныя плады палітыка “распалячання касцёла” прынесла. У першую чаргу яна пасадзейнічала русіфікацыі беларускага насельніцтва праз спробы ўвядзення рускай мовы ў касцёл і выкладанне Закона Богага дзесям-католікам у пачатковых школах. З іншага боку, атаясамліванне беларусаў з рускімі вымусіла тых беларусаў, хто хацеў застацца католікам, “глыбока хавацца пад крылы польскасці”.

Разам з гэтым “распалячання касцёла” прынесла і штосьці станоўчае. Барацьба з польскім духавенствам, памяншала яго паланізацыйны ўплыў. Па сваёй сутнасці накіраваная і супраць беларускай культуры і мовы, імперская палітыка распалячання нечакана, ускосна паспрыяла зараджэнню беларускага каталіцкага руху ў Вільні і Санкт-Пецярбурзе, аднак забівала ўсё беларускае ў насельніцтве Паўночна-Заходняга краю.

У пачатку XXст. непаслядоўная нацыянальна-рэлігійная палітыка ўрада праявілася ў захаванні да рэвалюцыі 1905-1907гг. большасці абмежавальных пастановаў.

Пад уплывам узмацнення народнага руху царскі ўрад пачаў абвясчаць розныя палёгкі і абяцанні рэформ, аднак ажыццяўляць іх не спяшаўся. Дараваныя ў час найвышэйшага ўздыму рэвалюцыі указы 17 красавіка і 17 кастрычніка 1905г. абвясцілі доўгачаканую верацярпімасць і свабоду сумлення. Між тым далейшая іх рэалізацыя паказала даволі вузкае разуменне гэтых тэрмінаў ўладай, якая так і не вярнула замежным веравызнанням асноўную місію царквы – магчымасць распаўсюджання свайго вучэння ў грамадстве дзеля яго выратавання.

Указ “аб асновах верацярпімасці” на самой справе застаўся далёка ад дасягнення мэты, якая прадугледжвалася яго назвай. Асновы верацярпімасці так і не былі закладзены ў імперскім заканадаўстве, у дзеяннях урада і жыцці грамадства. Вывучыўшы гэту з’яву, становіцца зразумелым, што ўлады не імкнуліся да гэтага, а рабілі вымушана. Сапраўдная сутнасць указа была не ў наданні рэлігійнай свабоды, а ў змяншэнні напружанасці ў грамадстве. Ва уяўленнях імператара і яго стаўленнікаў праваслаўная царква заставалася стрыжнем рускай народнасці і дзяржаўнасці. Гэтае разуменне ставіла пад удар існаванне іншых нацый і веравызнанняў.

Усе больш менш ліберальныя рэформы былі зроблены ўрадам пераважна пад прымусам рэвалюцыі. Час рэвалюцыі стаў вельмі цікавым – з аднаго боку існавала пэўная рэлігійная свабода і талератнасць, а з іншага – жыццё Заходняга краю было падпарадкавана бескантрольнай уладзе генерал-губернатараў і губернатараў, якую яны мелі па часовых законах аб узмоцненнай ці надзвычайнай ахове. Гэтыя паўнамоцтвы губернатараў прадаўжаліся з года ў год і разам з уціскам цэнтральнай улады не дазвалялі ў поўнай меры адчуць задавальненне ад атрыманых свабод. Па меры заканчэння рэвалюцыі гэтыя ліберальныя павевы і ўвогуле пачалі выкасоўвацца ўрадам.

Пасля рэвалюцыі назіраюцца новыя захады да змяншэння ўплыву палякаў у Паўночна-Заходнім краі. Вынікі гэтага адчулі дэпутаты ад каталіцкага духавенства ў Думе, якім быў прапанаваны выбар паміж пасадамі і дэпутацкім мандатам, а таксама тыя ксяндзы, хто трапіў пад судовую адказнасць за антыўрадавую дзейнасць і пропаведзі, хрышчэнне і споведзь праваслаўных і іншы, гэтак званы чыноўнікамі, “польскі фанатызм”, а на самой справе вельмі часта звычайную рэлігійную дзейнасць і абарону сваіх правоў.

Пры П.А.Сталыпіне на доўгі час зацягнуўся разгляд рэлігійнага заканадаўства ў Дзяржаўных Думе і Савеце, што бясспрэчна адлюстроўвае прыхільнасць урада да выкарыстання часовых пастановаў і надзвычайных законаў, якія дзейнічалі ўвесь гэты час. Відавочна, што кіраўніцтва імперыі так і не пажадала супрацоўнічаць з народамі дзеля вырашэння наспейшых рэлігійных праблем.

Салідарнасць імператара з правымі партыямі не дазволіла неяк значна змяніць адносіны да каталіцкай царквы і пасля забойства П.А.Сталыпіна. Абарона Паўночна-Заходняга краю ад паланізацыі і прывіццё там рускіх каранёў засталіся прыярытэтным накірункам ускраіннай палітыкі урада да самай Першай сусветнай вайны, якая разам з аднаўленнем народнага руху прымусіла кіраўніцтва імперыі зноў зрабіць нейкія нязначныя палёгкі католікам.

Відавочна, што розныя рэлігійныя вераванні не павінны быць падставай нейкіх непаразуменняў і сутычак у грамадстве і дзеля гэтага патрэбна адпаведная палітыка дзяржавы, якая павінна раўнапраўна ставіцца да ўсіх веравызнанняў краіны без выключэння, не падзяляючы іх на пануючыя і цярпімыя, і не прыгнятаючы апошнія ў адміністрацыйным ці заканадаўчым парадку, а таксама нельга дзяржаве падпарадкоўваць царкву, робячы яе адміністрацыйным органам, як гэта было ў Расійскай імперыі. Нельга атаясамліваць наш беларускі народ з нейкай адной верай, бо

гісторыя сведчыць, што ўтварылася наша нацыя на аснове розных культурных і рэлігійных уплываў.

Літаратура.

1. Kubicki P. Bojownicy kapłani za sprawę kościoła i ojczyzny w latach 1861-1915. – Sandomierz, 1936. – Т. 1. – Cz. 2.
2. Stankewicz A. Bielaruski chryscijanski ruch: historyczny narys. – Vilnia. 1939.
3. Wasilewski J. Arcybiskupi i Administratorowie Archidyeceji Mahilejskiej. – Pinsk, 1930.
4. Weeks T. Nation and State in Late Imperial Russia. Nationalism and Rusification on the Western Frontier, 1863-1914. – Northern Illinois University Press. DeKalb, 1996.
5. Гирс А.Ф. Докладная записка о мерах, могущих укрепить национальное сознание белоруссов и противодействовать их полонизации. 1914 год // РДГА ў С.-Пецярбурзе. Ф. 821. Воп. 128. Спр. 1216. Л. 28-39зв.
6. Канфесіі на Беларусі / Пад рэд. У.Навіцкага. – Мінск: Экаперспектыва, 1998.
7. Короткая Т.П. Христианство в Беларуси: история и современность. – Минск: Молодёжное научное общество, 2000.
8. Риттих А.Ф. Обиженный край. – СПб.: Электро-тип. Н.Я.Стойковой, 1911.
9. Сагановіч Г. Рэлігійная талеранцыя ў Вялікім Княстве Літоўскім (заканадаўства і практыка) // Матэрыялы па гісторыі Беларусі. Зб. арт. – Мінск: НІА, 1998. – С. 30-35.
10. Свод Законов Российской империи. Т. 11. Ч. 1. Свод учреждений и уставов Управления духовных дел иностранных исповеданий, христианских и иноверных. – СПб., 1913.
11. Смалянчук А. Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй. Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях, 1864-1917гг. – Гродна, 2001.
12. Снапкоўская С.В. Адукацыйная палітыка і школа на Беларусі ў канцы XIX – пач. XXст. – Мінск: НІА, 1998.
13. Станкевич А. Политическая роль Виленских римско-католических епископов. Вильна. 1911 год // РДГА ў С.-Пецярбурзе. Ф. 821. Воп. 10. Спр. 201.
14. Цьвікевіч А. Западно-руссизм. – Менск: Навука і тэхніка, 1993.
15. Чихачёв Д.Н. Вопрос о распоряжении костёла в прошлом и настоящем. – СПб.: Тип. т-ва А.С.Суворина “Новое время”, 1913.

Крыніца: Бачышча Ю.А. Каталіцкая царква Беларусі ў нацыянальна-рэлігійнай палітыцы расійскага ўрада ў пачатку XX ст. // Гісторыя і культура Еўропы ў кантэксце станаўлення і развіцця рэгіянальных цывілізацый і культур: актуальныя праблемы з гістарычнага мінулага і сучаснасці. Матэрыялы Міжнароднай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі. – Віцебск, 2003. – С. 253-255